

บทที่ 3

วิธีดำเนินการศึกษา

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้ศึกษาใช้แนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งเป็นการศึกษาที่มุ่งจะทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกี่ยวกับ การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเชิงธุรกิจชุมชน ในพื้นที่บ้านสุขสมบูรณ์ ตำบลหนองเสาเล้า อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น ซึ่งกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาวบ้านเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง ในการที่จะสืบหอดองค์ความรู้ที่เกิดจากการเรียนรู้และสืบทอดมาของบรรพบุรุษ

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้ศึกษาได้ศึกษาถึง การถ่ายทอดภูมิปัญญาในการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเชิงธุรกิจชุมชน และปัจจัยที่สัมพันธ์กับการถ่ายทอดภูมิปัญญาในการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเชิงธุรกิจชุมชน ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาได้เข้าไปศึกษาด้วยตนเองและคลุกคลีในชุมชนอย่างต่อเนื่องเพื่อให้เข้าถึงคุณลักษณะ ปรากฏการณ์หรือพฤติกรรมของมนุษย์ จากสภาพแวดล้อมตามความจริงของบริบทที่ศึกษา ตลอดจนความเป็นอยู่ของชุมชนที่ต้องอาศัยทรัพยากรธรรมชาติในกระบวนการผลิต อันนำไปสู่การสร้างรายได้และพึ่งตนเองของชุมชนในรูปธุรกิจชุมชน ผู้ศึกษาเฝ้าสังเกต ร่วมกิจกรรมและติดตามอย่างต่อเนื่องตามขั้นตอนของการจัดเก็บข้อมูล ตลอดจนเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในส่วนที่ขาดหาย

ในการดำเนินการศึกษาผู้ศึกษาได้กำหนดแนวทาง ขั้นตอน และวิธีการดำเนินการศึกษาไว้ดังนี้

- 3.1 แหล่งข้อมูล
- 3.2 การกำหนดพื้นที่ในศึกษา
- 3.3 วิธีการและเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา
- 3.4 การเก็บและรวบรวมข้อมูล
- 3.5 การตรวจสอบข้อมูล
- 3.6 การวิเคราะห์ข้อมูลและแปลผล

3.1 แหล่งข้อมูล

การศึกษาข้อมูลได้จากแหล่งข้อมูล 2 ลักษณะคือ ข้อมูลทุติยภูมิและปฐมภูมิ

3.1.1 การศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ เป็นการศึกษาข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ สิ่งพิมพ์ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน เพื่อให้เข้าถึงประเด็นของการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านว่า มีใครเป็นผู้ให้หรือผู้ที่ทำหน้าที่ในการถ่ายทอด วิธีการ/ขั้นตอน สื่อ เนื้อหา เป้าหมายในการถ่ายทอด ตลอดจนปัจจัยที่สัมพันธ์กับการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยทำการศึกษาแนวคิดที่เกี่ยวข้องดังนี้

- 1) แนวคิดภูมิปัญญาชาวบ้าน
- 2) แนวคิดการเรียนรู้ การถ่ายทอด
- 3) แนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม
- 4) แนวคิดธุรกิจชุมชน/การตลาด
- 5) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ
 - 5.1) ภูมิปัญญาชาวบ้าน
 - 5.2) การเรียนรู้ การถ่ายทอด
 - 5.3) ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม
 - 5.4) ธุรกิจชุมชน/การตลาด

ตลอดจนเอกสารข้อมูลของบ้านสุขสมบูรณ์ ตำบลหนองเสาเล้า อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น ได้แก่ ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) แบบสำรวจข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน ของคณะกรรมการพัฒนาชนบทแห่งชาติ (กชช.2ค.) ข้อมูลด้านพื้นที่แสดงเส้นทางคมนาคม ข้อมูลแสดงที่ตั้งอาณาเขต สภาพภูมิประเทศ แหล่งน้ำ การใช้ที่ดิน จำนวนครัวเรือน ข้อมูลช่วงอายุ พื้นฐานทางเศรษฐกิจ และการศึกษา โดยได้ข้อมูลทุติยภูมิจากหน่วยงานราชการ เช่น พัฒนาการอำเภอชุมแพ องค์การบริหารส่วนตำบลหนองเสาเล้า ป่าไม้เขตอำเภอชุมแพ แล้วนำข้อมูลทุติยภูมินี้มาวิเคราะห์และรวบรวมใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานบางส่วน จากนั้นนำไปตรวจสอบข้อมูลจากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ

3.1.2 การศึกษาจากข้อมูลปฐมภูมิ เป็นการศึกษาต่อเนื่องจากข้อมูลทุติยภูมิในเบื้องต้น ได้มีการสำรวจภูมิประเทศและทำแผนที่อย่างคร่าวๆ เพื่อให้ผู้ศึกษาสามารถมองเห็นภาพที่ตั้งของหมู่บ้าน เส้นทางคมนาคมเข้าสู่หมู่บ้าน และสภาพแวดล้อมของชุมชน จากนั้นใช้วิธีสำรวจและสอบถามข้อมูลเบื้องต้นในเรื่องบริบทชุมชน ซึ่งจากวัตถุประสงค์ของการศึกษารั้งนี้ ต้องการการศึกษาเพื่อให้เกิดความเข้าใจ ในกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในการพึ่งพา

ทรัพยากรธรรมชาติเชิงธุรกิจชุมชน โดยมุ่งหาคำตอบว่าปรากฏการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นอย่างไร ใครคือผู้ถ่ายทอด วิธีการ/ขั้นตอนในการถ่ายทอดเป็นอย่างไร สื่อที่ใช้มีอะไรบ้าง เนื้อหาเป็นอย่างไร ตลอดจนเป้าหมายในการถ่ายทอดเพื่ออะไร และมีปัจจัยใดที่สัมพันธ์กับการถ่ายทอดนั้น ดังนั้นผู้ศึกษาจึงได้กำหนดผู้ให้ข้อมูลดังนี้

1) ผู้อาวุโสในชุมชน ได้แก่ พ่อหนูแดง จุปมาโท พ่อดาว ดวงวงษา แม่ทองดี จุปมาโท แม่โค ปริกไรสง เพื่อทราบประวัติความเป็นมาของชุมชน การประกอบอาชีพ การผลิต

2) ผู้นำชุมชน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำกลุ่มทอผ้า

3) ผู้ผลิตหัตถกรรมในครัวเรือน ได้แก่ สมาชิกกลุ่มทอผ้าบ้านสุขสมบูรณ์

จำนวน 41 คน

4) เจ้าหน้าที่หน่วยงานของภาครัฐและองค์กรเอกชนที่สนับสนุน ได้แก่ พัฒนาการอำเภอชุมแพ เจ้าหน้าที่ศูนย์ศิลปหัตถกรรมเพื่อพัฒนาสตรีอีสาน

3.2 การกำหนดพื้นที่ในการศึกษา

ในขณะที่อยู่ในระหว่างการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้องต่างๆ มาแล้ว เพื่อให้เกิดความชัดเจน ผู้ศึกษาได้พยายามแลกเปลี่ยนพูดคุยกับผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์ในการทำงานวิจัยเชิงคุณภาพ ตลอดจนได้เข้าปรึกษากับอาจารย์ที่ปรึกษาซึ่งเป็นผู้ให้คำแนะนำและคำปรึกษา ในประเด็นที่ผู้ศึกษาสนใจจนมีความชัดเจนและเข้าใจ แล้วกำหนดขอบเขตพื้นที่เพื่อทำการศึกษา ทั้งนี้ได้กำหนดพื้นที่การศึกษาไว้ดังนี้ ต้องเป็นหมู่บ้านที่มีการทอผ้า ย้อมสีธรรมชาติซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง เพื่อใช้ในชีวิตประจำวันและจำหน่ายที่เห็นได้ชัดทั้งชุมชน จากข้อมูลเบื้องต้น ทำให้ทราบว่าบ้านสุขสมบูรณ์ ตำบลหนองเส้า อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น เป็นหมู่บ้านที่อยู่ห่างจากตัวจังหวัดขอนแก่น 75 กิโลเมตร มีลักษณะภูมิประเทศทั่วไปเป็นพื้นที่ราบและมีป่าขึ้นรอบหมู่บ้าน มีการคมนาคมสะดวก มีความเหมาะสมสอดคล้องกับประเด็นที่ผู้ศึกษาสนใจศึกษา ผู้ศึกษามีเหตุผลในการเลือกพื้นที่ทำการศึกษาดังนี้

3.2.1 เป็นชุมชนที่มีวิถีชีวิตผูกพันกับทรัพยากรธรรมชาติในลักษณะความคิด ความเชื่อ รวมทั้งข้อห้ามในการใช้ประโยชน์ด้านธุรกิจชุมชน. ตลอดจนมีกิจกรรมที่สัมพันธ์กับองค์กรภายนอกในระบบการผลิตและอื่นๆ

3.2.2 บ้านสุขสมบูรณ์เป็นชุมชนที่มีปรากฏการณ์ตามประเด็นที่ผู้ศึกษามุ่งศึกษา คือ เป็นชุมชนที่มีการทอผ้าพื้นเมือง โดยมีการใช้ประโยชน์จากพืชที่ให้สีย้อมธรรมชาติโดยเฉพาะ

ย่อมดีเส้นใยผ้าอย่างเด่นชัด เพื่อใช้ในชีวิตประจำวันและจำหน่ายหรือแลกเปลี่ยนกันตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

3.2.3 ในปัจจุบันเป็นชุมชนที่ได้รับการส่งเสริมให้มีการผลิตหัตถกรรมพื้นบ้านเพื่อขายจากหน่วยงานรัฐและองค์กรเอกชน เป็นการส่งเสริมการผลิตอยู่ในบ้านและสร้างรายได้เพื่อการดำรงชีพ

3.3 วิธีการและเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้ หลังจากได้ทำการศึกษาและสำรวจข้อมูลของชุมชนเบื้องต้นแล้ว ผู้ศึกษาได้เลือกวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อให้ได้ซึ่งข้อมูลและคำตอบที่เป็นจริงครอบคลุมอย่างสมบูรณ์ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา โดยไม่สามารถใช้เครื่องมืออย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะจึงได้กำหนดเครื่องมือไว้หลายอย่าง เพื่อให้ได้นำมาใช้ผสมผสานกันและให้สอดคล้องกับช่วงเวลา โอกาส สถานที่และสถานการณ์ ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงจากปรากฏการณ์ที่แท้จริงในชุมชนที่ศึกษา ผู้ศึกษาได้มีโอกาสเข้าไปสนทนสนมสร้างความไว้วางใจกับกลุ่มเป้าหมาย จนความสัมพันธ์แน่นแฟ้นเสมือนผู้ศึกษาเป็นคนในชุมชน ทำให้บรรยากาศในการเก็บข้อมูลเป็นกันเองและเป็นไปด้วยความราบรื่น ผู้ศึกษาได้กำหนดเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

3.3.1 แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง เป็นลักษณะคำถามแบบปลายเปิดที่ได้มีการกำหนดหัวข้อที่ศึกษาไว้อย่างกว้างๆ ล่วงหน้า โดยผู้ศึกษาต้องใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกเพื่อให้ได้ข้อมูลในระดับลึก และสามารถยืดหยุ่นหรือปรับปรุงคำถามได้ตลอดตามสภาพการณ์ของการสัมภาษณ์ โดยการนำวัตถุประสงค์หลักมาแตกเป็นวัตถุประสงค์ย่อย ซึ่งในวัตถุประสงค์ย่อยจะมีประเด็นต่างๆ แยกย่อยลงไปอีก แล้วนำไปสร้างเป็นเครื่องมือในภาคสนามโดยทำเป็นตารางการจัดทำข้อมูล ซึ่งตารางการจัดทำข้อมูลมีหัวข้อสำคัญ คือ

- วัตถุประสงค์หลัก
- วัตถุประสงค์ย่อย
- ประเด็น
- แหล่งข้อมูล
- เครื่องมือในการเก็บข้อมูล
- การวิเคราะห์ข้อมูล

เมื่อสร้างตารางการจัดทำข้อมูลแล้วได้นำประเด็นต่างๆ มาพิจารณาเพื่อนำไปสร้างโครงสร้างคำถาม (ภาคผนวก ก) โดยมีตารางการจัดทำข้อมูลเป็นแนวทางในการศึกษา โดยประเด็นในการสัมภาษณ์คือ

1) บริบทชุมชนที่ศึกษา

- 1.1) บริบททั่วไปของตำบลหนองเสาเล้า
- 1.2) บริบททั่วไปของบ้านสุขสมบูรณ์
- 1.3) ภูมิปัญญาชาวบ้านในการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเชิงธุรกิจ-ชุมชน
 - 1.3.1) การเลือกวัตถุดิบในการผลิต
 - 1.3.2) กระบวนการผลิต
 - 1.3.3) การควบคุมคุณภาพและการออกแบบขวดลาย
 - 1.3.4) การบริหารงานกลุ่ม

2) การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเชิงธุรกิจชุมชน

- 2.1) การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านระดับบุคคล
- 2.2) การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านระดับชุมชน
- 2.3) การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านระหว่างชุมชน

3) ปัจจัยที่สัมพันธ์กับการถ่ายทอดภูมิปัญญาในการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเชิงธุรกิจชุมชน

- 3.1) ปัจจัยภายในชุมชน
 - ผู้นำอาชีพ
 - ความต้องการมีรายได้
 - ความรู้ ความเข้าใจและเห็นความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ
- 3.2) ปัจจัยภายนอกชุมชน
 - ความต้องการของตลาด
 - การส่งเสริมของภาครัฐและภาคเอกชน
 - การคมนาคมและเทคโนโลยีการสื่อสาร

การสัมภาษณ์ที่ผู้ศึกษาใช้เป็นลักษณะการพูดคุยหลังจากที่ได้เข้าไปสร้างความสัมพันธ์และความไว้วางใจจากชาวบ้านแล้ว ผู้ศึกษาปล่อยให้บรรยากาศของการสัมภาษณ์เป็นไปอย่างธรรมชาติ สบายๆ ไม่เคร่งครัดและเร่งรัดในคำตอบ แต่มิได้ทำให้ข้อมูลของผู้ศึกษาสนใจขาดหายไปหรือขาดความหมายแต่อย่างใด ผู้ศึกษาได้ตระหนักในข้อนี้เป็นอย่างมาก ซึ่งในการสัมภาษณ์ผู้ศึกษามักสัมภาษณ์ขณะที่ผู้ให้ข้อมูลกำลังยิ้มสีหน้า หรือบางครั้งทอผ้า อันทำให้ได้ข้อมูลในระดับลึกจากการซักถามรายละเอียดในประเด็นที่กำหนดไว้

3.3.2 การสังเกต ผู้ศึกษาได้ใช้เทคนิคการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและเทคนิคการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ควบคู่กันไปเพื่อความสมบูรณ์ของข้อมูล ในการศึกษาได้มีโอกาสใช้เครื่องมือทั้งสองแบบในขณะที่ทำการศึกษาในชุมชน

1) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยผู้ศึกษาได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมหรือเข้าร่วมประชุมประจำเดือนของกลุ่ม โดยผู้นำกลุ่มและสมาชิกทอผ้าพูดคุยเรื่อง การยิ้มสีธรรมชาติให้ได้สีตามรายการสั่งสินค้า ขณะเดียวกันผู้นำกลุ่มได้ให้คำแนะนำแก่สมาชิกกลุ่มทอผ้าว่าควรจะทำปัญหาอย่างไร การจัดกิจกรรมการอบรมการยิ้มสีธรรมชาติ ผู้ศึกษามีโอกาสได้ติดตามผู้นำกลุ่มทอผ้าในการนำสมาชิกไปอบรมการยิ้มสีธรรมชาติประจำเดือนของ 7 หมู่บ้าน ซึ่งจัดที่บ้านหนองหุ้ม อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น การเข้าร่วมประเพณีของชุมชน การศึกษาดูงานด้านสมุนไพร ตลอดจนได้เข้าร่วมกิจกรรมการนำผ้าไปส่งที่ร้านของกลุ่มเรียก กลุ่มแพรวพรรณ รวมทั้งการใช้ชีวิตร่วมกับคนภายในชุมชน ทำให้ผู้ศึกษาได้มีโอกาสร่วมกิจกรรมเสมือนเป็นสมาชิกคนหนึ่งชุมชน อันทำให้ทราบถึงการถ่ายทอดและการเรียนรู้ของคนในชุมชน

2) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ผู้ศึกษาได้ใช้ทุกขณะที่อยู่ในชุมชนแต่ไม่ให้ผู้ให้ข้อมูลรู้ตัวว่าผู้ศึกษากำลังสังเกตพฤติกรรมหรือปรากฏการณ์ต่างๆ โดยการสังเกตสภาพความเป็นอยู่ของคนภายในชุมชน ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในเรื่องการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านอย่างไร ตลอดจนความสัมพันธ์กับคนภายนอกชุมชน

3.3.3 วัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ที่ผู้ศึกษาได้นำไปใช้ เครื่องมือในการศึกษาได้แก่

1) แบบบันทึกข้อมูล ในภาคสนามโดยเตรียมบันทึกไว้ล่วงหน้า ประกอบด้วย 3 ส่วนคือ บันทึกสิ่งที่เกิดจากความจริงว่าใครทำอะไร ที่ไหน อย่างไร กับใคร ทำไม โดยยังไม่ตีความ ส่วนที่สองเป็นการตีความเบื้องต้นโดยใช้แนวคิด ทฤษฎีประกอบ ส่วนที่สามใช้เป็นส่วนบันทึกเพิ่มเติมหลังจากที่ได้วิเคราะห์ข้อมูลแล้ว

2) เทปบันทึกเสียง ใช้บันทึกการสัมภาษณ์ผู้นำกลุ่มทอผ้าและบุคคลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อช่วยบันทึกการสนทนาที่เป็นประเด็นสำคัญๆ ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ได้อย่างครบถ้วนไม่ให้ข้อมูลตกหล่นขาดหายไป

3) กล้องถ่ายรูป เพื่อทำการบันทึกภาพกิจกรรมและปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในขณะที่เก็บข้อมูล

3.4 การเก็บและรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ ผู้ศึกษาเป็นผู้ดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยตนเอง ซึ่งมีข้อมูลหลายส่วนที่ต้องทำการรวบรวมข้อมูลมาประกอบกัน เพื่อให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการศึกษา ผู้ศึกษาได้ดำเนินการรวบรวมข้อมูลซึ่งแบ่งเป็น 3 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 เป็นระยะที่เริ่มสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน ผู้ศึกษามีโอกาสได้ทำ ความรู้จักและสร้างความคุ้นเคยกับ แม่จู่ไร ชาลีปะทัง ซึ่งเป็นเลขานุการกลุ่มทอผ้าบ้าน สุขสมบุญณ์ที่ได้มาแสดงนิทรรศการเกี่ยวกับการเงินฝ้ายและนำสินค้าออกร้านจำหน่าย ตลอดจน สาริตเกี่ยวกับการเงินฝ้ายที่สถาบันวิจัยและพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งผู้ศึกษาได้เข้าไปสอบถามข้อมูลในเบื้องต้นเกี่ยวกับลักษณะของพื้นที่ว่า เป็นพื้นที่ที่ตรงตามความต้องการของ ผู้ศึกษาหรือไม่ ถือเป็นภาระเริ่มต้นที่ดีในการศึกษา จากนั้นผู้ศึกษาได้เข้าไปในชุมชนโดยติดต่อกับ ผู้ใหญ่บ้านบ้านสุขสมบุญณ์ และได้แนะนำตัวว่าเป็นใครจะเข้าไปทำอะไร โดยมีการแจ้ง วัตถุประสงค์ให้ชัดเจน

ระยะที่ 2 ผู้ศึกษาได้เริ่มเข้าชุมชนอย่างเป็นทางการเพื่อรวบรวมข้อมูล โดยเป็นการ รวบรวมข้อมูลในภาพรวมของชุมชน คือ ลักษณะทางกายภาพ ทรัพยากร การคมนาคม ประชากร ครอบครัว เศรษฐกิจ ศาสนา และอื่นๆ เทคนิคการวิจัยที่ใช้มากในการรวบรวมข้อมูลนี้ คือ การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มี ส่วนร่วม ตลอดจนใช้ข้อมูลทุติยภูมิที่มีอยู่แล้วในชุมชนประกอบการศึกษา รวมทั้งสร้าง ความสัมพันธ์อันดีกับชาวบ้านไปด้วย ซึ่งในวันที่เข้าพื้นที่วันแรก แม่ทองสา จิตไธสง ซึ่งเป็นมารดา ของผู้ศึกษาได้พาเข้าไปสร้างความคุ้นเคย และเริ่มแนะนำตัวอย่างเป็นทางการกับผู้ใหญ่บ้าน โดยได้นำหนังสือจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เพื่อขออนุญาตเข้าเก็บข้อมูลในพื้นที่ เป้าหมาย จากนั้นผู้ใหญ่บ้านก็แนะนำให้ผู้ศึกษาพักอยู่กับพี่สาวของผู้ใหญ่บ้านนั้น คือ บ้านแม่ เสียง สมบุญณ์ เป็นสมาชิกของกลุ่มทอผ้าบ้านสุขสมบุญณ์ และได้พบกับแม่จู่ไร ชาลีปะทัง อีกครั้ง

โดยทำการแนะนำให้ผู้ศึกษารู้จักกับ แม่ทองปุ่น อ่อนป้า ประธานกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ บ้านสุขสมบูรณ์ซึ่งเป็นพี่สาวของ แม่อุไร ชาลีปะทัง ยิ่งเป็นการง่ายในการสร้างความสัมพันธ์ รวมทั้งผู้ศึกษาได้นำหนังสือจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เพื่อขออนุญาตเก็บข้อมูล จากสมาชิกในกลุ่มตลอดจนเป็นเครื่องยืนยันว่า ผู้ศึกษามีความบริสุทธิ์ใจในการที่จะศึกษาหา ความรู้ในฐานะนักศึกษาจริงๆ การเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้ ได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดีเพราะ ธรรมชาติของคนภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย มีลักษณะที่เป็นมิตรกับคนในและนอก ท้องถิ่นอยู่แล้ว โดยเฉพาะผู้ศึกษาเป็นคนในจังหวัดนั้นด้วย อีกประการหนึ่งมารดาของผู้ศึกษา คำนึงกับผู้ใหญ่บ้านเป็นอย่างดี ส่งผลต่อการเข้าถึงข้อมูลเป็นอย่างมาก หลังจากได้ข้อมูล พื้นฐานของชุมชนแล้ว ผู้ศึกษาก็ได้สอบถามถึงแหล่งข้อมูลที่เป็นตัวบุคคล ได้แก่

- ผู้นำกลุ่มทอผ้า
- ผู้ทอผ้าที่เป็นสมาชิกในกลุ่ม
- ผู้อาวุโสในชุมชน

เมื่อทราบบุคคลที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลักแล้ว ผู้ศึกษาทำการเก็บข้อมูลแบบเจาะลึก โดยศึกษาเกี่ยวกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเชิง ธุรกิจชุมชน ตลอดจนปัจจัยที่สัมพันธ์กับการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในการพึ่งพา ทรัพยากรธรรมชาติเชิงธุรกิจชุมชน ผู้ศึกษาได้เก็บรวบรวมข้อมูลในช่วงเวลาที่ต่างกันไปเช้า สาย บ่าย เย็น เพื่อเป็นการศึกษาโดยตรงจะได้มองเห็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนในแง่มุมที่ต่างกัน ออกไป และในช่วงเวลาที่ต่างกันออกไป ในการเข้าไปสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ผู้ศึกษาก็จะเข้าไป คุยและนัดเวลากับผู้ให้ข้อมูลหลักก่อน ว่างเวลาใด เนื่องจากบางครั้งผู้ให้ข้อมูลต้องออกไปทำงาน อันทำให้เหน็ดเหนื่อยจากการทำงาน ผู้ศึกษาก็จะถามข้อมูลจากโครงสร้างคำถามที่เตรียมไว้

การเก็บรวบรวมข้อมูลทุกครั้ง ผู้ศึกษาได้มีการจดบันทึกไว้เป็นหลักฐานเพื่อจดจำ การบันทึกข้อมูลที่ได้จากการสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ผู้ศึกษาจะทำการจดบันทึก ทันททีที่สังเกตเห็น แต่ต้องระวังในเรื่องช่วงเวลาการบันทึกข้อมูล ต้องไม่ให้ผู้ให้ข้อมูลรู้ตัวว่ากำลัง ถูกสังเกตในส่วนนี้ผู้ศึกษาได้ระวังตลอด ส่วนข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ได้ใช้วิธีการบันทึกเทป ในขณะที่สัมภาษณ์ โดยใช้ช่วงเวลากลางคืนในการเรียบเรียงข้อมูลที่ได้จากการบันทึกเทป นอกจากนี้ได้ถ่ายรูปบุคคลและเหตุการณ์สำคัญๆ เพื่อประกอบข้อมูลให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นอีกด้วย

ระยะที่ 3 ระยะของการตรวจสอบข้อมูล ผู้ศึกษาได้เข้าไปเก็บข้อมูลเพิ่มเติมใน ประเด็นที่ยังไม่ชัดเจน โดยเลือกสัมภาษณ์ ชักถามจากผู้รู้ในประเด็นที่ยังขาดหาย เพื่อให้ ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ หากมีส่วนที่ยังขาดเหลือประเด็นใดผู้ศึกษาก็ใช้วิธีการ

ส่งจดหมายและโทรศัพท์เพื่อซักถามในประเด็นนั้นๆ ผ่านทางประธานกลุ่ม คือ แม่ทองปุ่น อ่อนป่า เป็นหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยผู้ศึกษามีความสนิทและคุ้นเคยเป็นอย่างดี

3.5 การตรวจสอบข้อมูล

หลังจากทำการเก็บรวบรวมข้อมูลแต่ละครั้ง ผู้ศึกษาจะทำการจดบันทึกและตรวจสอบข้อมูลทุกครั้งอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องและสมบูรณ์ โดยผู้ศึกษาได้ทำการเก็บข้อมูลและตรวจสอบข้อมูลไปพร้อมๆ กัน โดยใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) ตามแนวทางของ สุรางค์ จันทวานิช (2539) ซึ่งมีวิธีการตรวจสอบข้อมูล ดังนี้

3.5.1 การตรวจสอบข้อมูลสามเส้าด้านข้อมูล (data triangulation) โดยการนำข้อมูลที่ได้จากภาคสนามและข้อมูลจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาวิเคราะห์ เปรียบเทียบระหว่างเวลา สถานที่ บุคคลและเนื้อหาที่แตกต่างกันว่า ถ้าหากเวลาต่างกันข้อมูลที่ได้เหมือนกันหรือไม่ ข้อมูลที่ได้ต่างสถานที่กันข้อมูลที่ได้เหมือนกันหรือไม่ และหากบุคคลเปลี่ยนไปข้อมูลที่ได้เหมือนกันหรือไม่

3.5.2 การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล (methodological triangulation) เป็นการใช่วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลด้านต่างๆ กัน เพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน โดยในการศึกษาจะใช่วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ควบคู่กับการสัมภาษณ์พร้อมทั้งการศึกษาข้อมูลจากแหล่งเอกสารประกอบด้วย

หากข้อมูลที่ได้มีความแตกต่างกันหรือขัดแย้งกัน ผู้ศึกษาจะเข้าไปเก็บรวบรวมข้อมูลอีกครั้ง และหากข้อมูลที่ได้ทำการตรวจสอบแล้ว ปรากฏว่าเป็นข้อมูลที่เหมือนกันก็น่าเชื่อถือว่าเป็นข้อมูลที่ถูกต้องแล้ว จากนั้นนำผลการศึกษามาปรึกษากับอาจารย์ที่ปรึกษาและนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลเป็นลักษณะการเขียนรายงานการวิจัยเชิงบรรยาย

3.6 การวิเคราะห์ข้อมูลและแปลผล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้ศึกษาได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยเริ่มด้วยการจัดระบบข้อมูล แยกประเภทข้อมูล ตามประเด็นกรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาและทำความเข้าใจกับความหลากหลายตลอดจนความแตกต่างของข้อมูลที่รวบรวมมา จากนั้นวิเคราะห์จากเนื้อหาที่ได้ (Content Analysis) โดยผู้ศึกษาได้วิเคราะห์ข้อมูลกระทำพร้อมๆ กันตลอดเวลาที่ดำเนินการ

ศึกษากล่าว คือ ในแต่ละวันหลังจากเก็บข้อมูลเสร็จแล้ว ผู้ศึกษาจะกลับมานั่งเขียนบันทึกอย่างละเอียด ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

3.6.1. การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับบริบทชุมชนที่ศึกษา ในประเด็นนี้ผู้ศึกษาได้เข้าไปเก็บข้อมูลในพื้นที่ที่ศึกษาและแหล่งข้อมูลต่างๆ เช่น หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องในด้านภูมิศาสตร์ สภาพเศรษฐกิจ ประวัติของชุมชน สภาพสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน ภูมิปัญญาชาวบ้านในการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ ข้อมูลส่วนนี้จะอธิบายถึงการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเชิงธุรกิจชุมชน รวมทั้งปัจจัยทั้งภายในและภายนอกชุมชนเกี่ยวข้องกันอย่างไร อันจะเป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของข้อมูลเพื่อนำไปสู่ความเข้าใจต่อการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของปรากฏการณ์ที่ศึกษา

3.6.2 การวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาของการศึกษา ในประเด็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเชิงธุรกิจชุมชน โดยจำแนกเป็น

- บริบทชุมชน ได้แก่ บริบททางกายภาพ สภาพเศรษฐกิจของชุมชน ประวัติของชุมชนด้านการผลิต สภาพสังคมและสภาพวัฒนธรรม ตลอดจนภูมิปัญญาชาวบ้านทั้งในระดับนามธรรมและรูปธรรม

- การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเชิงธุรกิจชุมชน ได้แก่ ผู้ให้หรือผู้ที่ถ่ายทอด วิธีการ/ขั้นตอนการถ่ายทอด เนื้อหาของการถ่ายทอด สื่อที่ใช้ในการถ่ายทอด และเป้าหมายในการถ่ายทอด ปัจจัยที่สัมพันธ์กับการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเชิงธุรกิจชุมชน ซึ่งมีเนื้อหา ดังนี้ ปัจจัยภายในชุมชน ได้แก่ ผู้นำอาชีพ ความต้องการมีรายได้ ความรู้ ความเข้าใจและเห็นความสำคัญขอทรัพยากรธรรมชาติ และปัจจัยภายนอกชุมชน ได้แก่ ความต้องการของตลาด การส่งเสริมจากภาครัฐและภาคเอกชน การคมนาคมและเทคโนโลยีการสื่อสาร

จากข้อมูลที่ได้ในประเด็นต่างๆ นี้ผู้ศึกษาได้นำมาจัดเป็นหมวดหมู่และวิเคราะห์หาความเชื่อมโยงและความสัมพันธ์ เพื่อทำความเข้าใจความหมายของการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น อันจะอธิบายถึงความสัมพันธ์ของการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน โดยอาศัยภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีอยู่ว่ามีความสัมพันธ์อย่างไร ตลอดจนการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นอย่างไร มีปัจจัยใดบ้างที่มีความสัมพันธ์กับการถ่ายทอดนี้

จากนั้นจึงได้ประมวลข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ครั้งสุดท้าย มาวิเคราะห์ให้เห็นภาพรวมทั้งหมดของการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเชิงธุรกิจชุมชน และปัจจัยที่สัมพันธ์กับการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านนั้น ซึ่งตรงกับวัตถุประสงค์ของการศึกษาคั้งนี้ แล้วนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลในลักษณะของการเขียนเชิงบรรยาย

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Chiang Mai University